

© В.А. Кучерявий
В.Л. Литвин
О.М. Підзирайло
О.В. Стогній
канд. техн. наук
ДП «Науканафтогаз»

Стан вітчизняного ринку моторних палив та правові шляхи його вдосконалення

УДК 330.123.72

Національний ринок нафтопродуктів має сталі тенденції до поступової втрати вітчизняним товаровиробником своїх позицій, загрозливого зростання частки імпорту в структурі забезпечення потреб споживачів України у моторних паливах, а також прояву ознак монополізації ринку шляхом досягнення картельних змов та погіршення якості нафтопродуктів на роздрібному ринку. Наявний державний регуляторний вплив (у вигляді фінансових та адміністративних важелів забезпечення здійснення державної політики у нафтогазовому секторі) не дає змоги органам влади повною мірою запобігати цим негативним явищам. Необхідним є не лише внесення змін та доповнень до наявної законодавчої та нормативної бази, а й те, що вона повинна бути доповнена законом, який має системний характер, ліквідує прогалини у правовому забезпеченні функціонування ринку нафтопродуктів та сприятиме виправленню негативних тенденцій його розвитку, а також створить підґрунтя для стимулювання інвестиційних процесів у вітчизняній нафтопереробній промисловості.

Ключові слова: нафтопродукти, бензини автомобільні, дизельне пальне, ринок нафтопродуктів, нафта, нафтопереробні заводи, стабілізація ринку, моніторинг ринку.

Национальный рынок нефтепродуктов имеет устойчивые тенденции к постепенной потере отечественным товаропроизводителем своих позиций, угрожающему возрастанию доли импорта в структуре обеспечения нужд потребителей Украины в моторных топливах, а также проявлением признаков монополизации рынка путем достижения картельных соглашений и ухудшения качества нефтепродуктов на розничном рынке. Государственное регуляторное воздействие в данный момент не позволяет органам власти в полной мере предотвращать эти негативные явления. Необходимым является не только внесение изменений и дополнений к существующей законодательной и нормативной базе, но и то, что она должна быть дополнена законом, имеющим системный характер, который ликвидирует пробелы в правовом обеспечении функционирования рынка нефтепродуктов и будет способствовать исправлению негативных тенденций его развития, а также создаст предпосылки для стимулирования инвестиционных процессов в отечественной нефтепереработке.

Ключевые слова: нефтепродукты, бензины автомобильные, дизельное топливо, рынок нефтепродуктов, нефть, нефтеперерабатывающие заводы, стабилизация рынка, мониторинг рынка.

National oil product market has a sustainable trend of gradual loss of the domestic product share and threatening increase of the import product share in the structure of Ukrainian demand satisfaction. There are also some signs of market monopolization through cartel agreements and deterioration of oil product quality in the retail market. The existing state regulation (in the form of financial and administrative levers that enforce national policy in the oil and gas sector) does not let the authorities prevent these adverse phenomena in full. It is necessary to not only amend the regulatory and legislative base but supplement it with a law having systemic nature to bridge the gaps in legal support for the oil product market functioning, to remedy the adverse trends in its development as well as create preconditions for stimulation of the investment processes in domestic oil-refining industry.

Key words: oil products, automobile gasoline, diesel fuel, oil product market, crude oil, oil refineries, market stabilization, market monitoring.

Розвиток країни значною мірою залежить від стану ринку моторних палив – однієї з найважливіших складових забезпечення збалансованості державних прибутків і витрат, рівноваги платіжного балансу, стабільності національної валюти та низьких темпів інфляції.

Події останнього року в Україні та світі виявили потребу в підвищенні енергетичної безпеки та рівня забезпеченості держави енергоносіями. Крім того, енергетичний сектор України був і залишається стратегічно важливим для держави у контексті пошуку джерел альтернативного енергопостачання з боку європейських партнерів.

Причинами, через які український енергетичний сектор не є ключовим гравцем на енергетичному ринку Європи, стали неякісне обслуговування інфраструктури, низька інвестиційна привабливість, непрозорість прива-

тизаційних процесів та відсутність послідовності у проведенні енергетичної політики.

Вищенаведене твердження повною мірою стосується і сучасного ринку нафтопродуктів в Україні, на якому протягом останніх років частка продукції національного виробництва не перевищувала 20 %, значне місце займає так званий «сірий ринок», а також відсутні дієві механізми контролю за ціноутворенням та якістю пального.

Аналіз поточного стану споживання нафтопродуктів

Споживання світлих нафтопродуктів (бензину та дизельного палива) в Україні протягом періоду з 2001 по 2008 рр., обумовлене зростанням економіки й розширенням парку транспортних засобів, неухильно збільшувало-

Таблиця 1

Виробництво та споживання світлих нафтопродуктів в Україні протягом 2008–2014 рр.

Роки	Виробництво, тис. т	Споживання, тис. т	Частка імпорту, %
2008	6 960,1	11 449,1	47,55
2009	7 229,5	10 184,4	37,63
2010	6 400,2	9 633,4	45,83
2011	5 496,8	9 450,2	59,84
2012	2 994,0	10 212,1	70,69
2013	1 949,2	9 935,2	80,39
2014	1 152,9	8 424,1	86,31

ся: з 7,9 млн т у 2001 р. до 11,5 млн т у 2008 р. Унаслідок кризи 2008 р. сукупне споживання знизилося практично на 1 млн т і протягом подальших п'яти років стабілізувалося на рівні 9,5–10,2 млн т. У 2014 році споживання світлих нафтопродуктів упало до рівня 8,42 млн т.

Частково це пояснюється анексією Криму та руйнуванням Донбасу. Однак в експертному середовищі основною причиною вважають підвищення цін на нафтопродукти через девальвацію гривні, оскільки у цей же період відбувалося поступове поглинання національного ринку імпортованими нафтопродуктами: їх частка від загального обсягу споживання зростає з 38 у 2009 році до 86,0 % у 2014 році (табл. 1) [1].

Висока ціна на бензин та дизельне паливо спричинила також останнім часом зростання споживання скрапленого газу як автомобільного палива (рис. 1) [2], частка якого в загальному балансі моторних палив неухильно збільшується. Важливість цього виду моторних палив підтверджується тим, що Держстат України почав вести облік роздрібних продажів газу та порушив питання про введення цього енергоносія до енергетичного балансу країни.

Причинами непривабливого стану з виробництвом нафтопродуктів в Україні є мала глибина переробки нафти вітчизняними нафтопереробними заводами (НПЗ), низька якість та велика собівартість виготовлення нафтопродуктів через моральну та фізичну зношеність технічної та технологічної матеріальної бази виробництва, постійні закриття на ремонт та простой заводів у зв'язку із несприятливою ціновою кон'юнктурою (до середини 2014 року) на сировинному ринку (рис. 2 [1], табл. 2).

Аналіз тенденцій розвитку нормативної бази щодо виробництва, ввезення та торгівлі нафтопродуктами в Україні

Існує ряд законодавчих актів та нормативних документів [3–11], якими регламентується діяльність на ринку нафтопродуктів в Україні.

Великою проблемою є так званий «сірий ринок» нафтопродуктів, який, за оцінками експертів, займає 20–25 % національного ринкового сегменту (рис. 3 [12]). Втрати бюджету через існування тіньового обігу нафтопродуктів оцінюються від 5 до 10 млрд грн на рік.

В експертному середовищі та урядових колах обговорюються додаткові заходи боротьби з нелегальним обігом нелегального палива. Зокрема, повідомлялося, що уряд планує додати до переліку критичного імпорту, який не буде обкладатися

Таблиця 2

Інтегральні показники нафтопереробки

Показники	В Україні	В Європі
Завантаження, %	23	>70
Знос основних фондів	>80	<60
Вартість переробки 1 т нафти, дол. США	30	10–15
Середньозважена глибина переробки	<75	>80
Частка каталітичних процесів на вихідну потужність, %	38,2	87,5

Рис. 1. Динаміка ринку скрапленого газу в Україні (тис. т)

додатковими митами у розмірі 5–10 %, бензини та інші енергоресурси [13]. Ще раніше пропонувалося запозичити діючу у Європі систему електронних акцизних товаротранспортних накладних [14].

Збільшення у структурі балансу споживання частки імпортованих моторних палив актуалізує питання щодо пошуку ефективних заходів захисту національного товаровиробника, які при цьому не повинні суперечити зобов'язанням України, які вона взяла на себе під час вступу до СОТ. Відповідно до Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [5] може бути застосовано такі спеціальні заходи, зокрема: запровадження режиму квотування та установлення спеціального мита. Проте навіть в умовах мирного часу і більш-менш стабільного стану економіки застосування протекціоністських заходів у вигляді підвищення імпортованих мит чи введення системи квотування імпорту призвело б до значного подорожчання вартості пального на українському ринку, що одразу ж відобразилося б на зростанні тарифів на послуги автомобільних перевізників та могло б викликати неконтрольовану ланцюгову інфляційну реакцію системного характеру в масштабах всієї економіки України. Вочевидь, що в умовах економічної кризи та ведення воєнних дій проти України будь-які заходи тим паче не можуть бути застосовані. Крім того, встановлення імпортованих мит на рівні, що перевищує гранично допустимі межі, у контексті зобов'язань України при вступі до СОТ створює загрозу застосування відносно товарів українського походження аналогічних заходів обмеження на світових ринках. Потрібно взяти також до уваги те, що підвищення цін на бензин та дизельне паливо в умовах відносно невисокого рівня платоспроможності населення призводить до зменшення

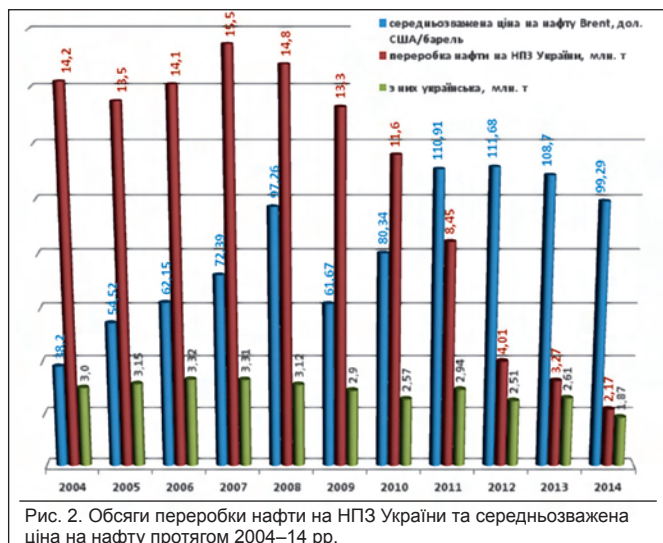

Рис. 2. Обсяги переробки нафти на НПЗ України та середньозважена ціна на нафту протягом 2004–14 рр.

обсягів споживання моторних палив, а тому не забезпечує умов для стабілізації роботи НПЗ України.

Правові шляхи вирішення проблем ринку нафтопродуктів в Україні

Аналіз цих законодавчих актів, підзаконних актів та стандартів, а також ініціатив законодавчої та виконавчої влади дає можливість зробити висновок про те, що наявний державний регуляторний вплив (у вигляді фінансових та адміністративних важелів забезпечення здійснення державної політики у нафтогазовому секторі) не дає змоги органам влади повною мірою запобігати ані штучним маніпулюванням ціновими пропозиціями постачальниками та виробниками на ринку нафтопродуктів, ані наявності на цьому ринку нелегальної продукції

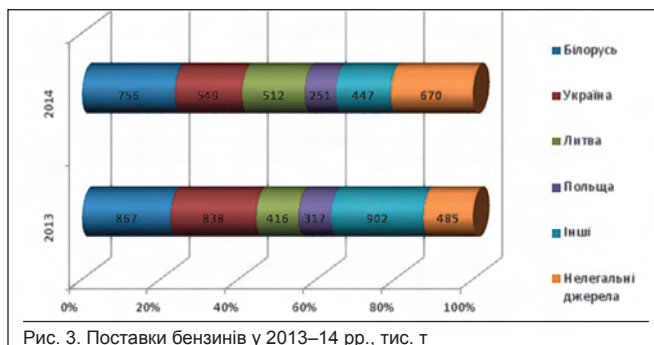

Рис. 3. Поставки бензинів у 2013–14 рр., тис. т

низької якості. Тому вкрай необхідним є не лише внесення змін та доповнень до наявної законодавчої та нормативної бази. Вона повинна бути доповнена законом, який матиме системний характер, ліквідує наявні прогалини у правовому забезпеченні функціонування ринку нафтопродуктів та сприятиме виправленню негативних тенденцій його розвитку, а також створить підґрунтя для стимулювання інвестиційних процесів у вітчизняній нафтопереробній промисловості.

Висновок

Отже, прийняття спеціального Закону України «Про особливості регулювання діяльності на ринку нафтопродуктів та заходи державної підтримки розвитку нафтопереробної галузі» є необхідним з огляду на складність існуючих проблем у царині виробництва і реалізації нафтопродуктів та потребує системного підходу до їх вирішення.

Законопроект повинен встановити основи державного регулювання торгівлі нафтопродуктами, усунувши наявні недоліки та протиріччя, а також визначити заходи фінансового стимулювання виконання інвестиційних програм модернізації нафтопереробної галузі України.

Список використаних джерел

1. **Міністерство** енергетики та вугільної промисловості України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/newscategory?catid=35081>. – Назва з екрана.
2. **Куюн А.** Друга молодість [Електронний ресурс] / А. Куюн // Дзеркало тижня. – 2013. – № 46. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/druga-molodist-skrapleniy-gaz-mozhe-stati-osnovnoyu-alternativoyu-benzinu-.html.
3. **Податковий** кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 17. – Ст. 112.
4. **Закон** України «Про захист прав споживачів» // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 7. – Ст. 84; 2014. – № 4. – Ст. 61.
5. **Закон** України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 11. – Ст. 78.
6. **Закон** України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 9. – Ст. 55.
7. **Порядок** проведення перевірок екологічних показників нафтопродуктів, які реалізуються шляхом оптової та роздрібною торгівлі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2004 № 488 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/488-2004-%D0%BF>.
8. **Деякі** питання проведення обліку, зберігання та реалізації дизельного палива залежно від вмісту масової частки сірки: постано-

ва Кабінету Міністрів України від 21.03.2007 № 545: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545-2007-%D0%BF>.

9. **Технічний** регламент щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив; затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 927 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF>.

10. **Бензини** автомобільні підвищеної якості. Технічні умови: ДСТУ 4839:2007. – [Чинний від 2008–01–01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 14 с. – (Національні стандарти України).

11. **Паливо** дизельне підвищеної якості. Технічні умови: ДСТУ 4840:2007. – [Чинний від 2008–01–01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 12 с. – (Національні стандарти України).

12. **Куюн С.** Ринок нафтопродуктів: із вогню та в полум'я [Електронний ресурс] / С. Куюн // Дзеркало тижня. – 2015. – № 6. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/rinok-naftoproduktiv-iz-vognyu-ta-v-polum-ya-.html.

13. **Тимчасовий** збір не стосується життєво важливого імпорту – Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1048688-timchasoviy-zbir-ne-stosuetsya-jittevo-vajlivogo-importu-minfin.html>.

14. **Куюн С.** Путін помирить усіх [Електронний ресурс] / С. Куюн // Дзеркало тижня. – 2015. – № 9. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/putin-usih-pomirit-.html.